

HOTĂRÎREA PLENULUI CURȚII SUPREME DE JUSTIȚIE A REPUBLICII MOLDOVA

**Cu privire la practica aplicării legislației pentru asigurarea
dreptului la apărare al bănuțitului, învinuitului, inculpatului
și condamnatului în procedură penală**

nr.11 din 24.12.2010

Modificată de:

Hotărîrea Plenului CSJ a RM nr.20 din 26.03.2018

Orice persoană acuzată de un delict este prezumată nevinovată pînă ce vinovăția sa va fi dovedită în mod legal în cursul unui proces judiciar public, în cadrul căruia i s-au asigurat toate garanțiile necesare apărării sale.

(Constituția Republicii Moldova, art.21)

În scopul aplicării corecte și uniforme, în concordanță cu standardele și practicile europene, a legislației privind asigurarea dreptului la apărare al bănuțitului, învinuitului, inculpatului și condamnatului, în temeiul art.2 lit.e), 16 lit.c) din Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție, art.39 pct.5) Cod de procedură penală, Plenul Curții Supreme de Justiție prezintă următoarele explicații.

1. Asigurarea dreptului bănuțitului, învinuitului sau inculpatului la apărare este reglementată prin dispozițiile Constituției Republicii Moldova, Legii Republicii Moldova cu privire la avocatură, Legii Republicii Moldova cu privire la asistența juridică garantată de stat, Codului de procedură penală al Republicii Moldova, tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte, de principiile ce rezultă din Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale (Convenție) și din jurisprudența relevantă a Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO).

Principiile generale și normele dreptului internațional și ale tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte constituie elemente integrante ale dreptului procesual penal și nemijlocit dau naștere drepturilor și libertăților omului în procesul penal.

Dacă există neconcordanțe cu actele internaționale, au prioritate și se aplică reglementările internaționale.

(art.2 alin.(2), (3) Cod de procedură penală)

2. Dreptul la apărare constă în totalitatea prerogativelor, facultăților și posibilităților de care, potrivit legii, dispun justițiabilii pentru a-și apăra interesele.

Acest drept este prevăzut expres atît în art.26 din Constituția Republicii Moldova, cît și în art.6 par.3 lit.c) din Convenție.

Astfel, organul de urmărire penală și instanța judecătorească sînt obligate să asigure bănuیتului, învinuitului, inculpatului dreptul la asistență juridică calificată din partea unui apărător ales de el sau a unui avocat care acordă asistență juridică garantată de stat.

În cazul în care persoanele respective nu au mijloace de a plăti apărătorul, ele sînt asistate gratuit de un avocat care acordă asistență juridică garantată de stat.

(art.17 alin.(3), (5) Cod de procedură penală)

Condițiile, volumul și modul de acordare a asistenței juridice garantate de stat sunt stabilite de Legea cu privire la asistența juridică garantată de stat și Regulamentele adoptate de Consiliul Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat.

3. Principiul contradictorialității în procesul penal creează condiții de ordin procesual și organizațional deosebit de favorabile pentru soluționarea cauzei penale în mod just și adecvat.

Acest principiu prevede un număr de garanții pentru un proces echitabil, cum ar fi independența și imparțialitatea instanței judecătorești, egalitatea de arme, separarea funcțiilor procesuale privind urmărirea penală, apărarea și judecarea cauzelor, care trebuie să se efectueze de diferite organe și persoane, dreptul acuzării și al apărării de a prezenta cauza independent la judecarea procesului penal.

(art.24 Cod de procedură penală)

Prin urmare, principiul respectiv, raportat la rigorile Convenției și la jurisprudența CEDO, prevede în mod adecvat garanțiile drepturilor bănuیتului, învinuitului, inculpatului la un proces de judecată independent și imparțial, la egalitatea de arme și apărare independentă.

Organul de urmărire penală și instanța de judecată sunt obligate să fondeze derularea procesului penal în strictă conformitate cu acest principiu, astfel încît cauza să fie examinată complet și sub toate aspectele.

Dreptul la un proces echitabil include respectarea principiului egalității armelor. Aceasta, conform jurisprudenței CEDO, presupune că fiecare parte trebuie să obțină o posibilitate rezonabilă de a-și prezenta cauza în condiții care să nu o plaseze într-o situație net dezavantajată în raport cu adversarul său. Între părți trebuie, deci, să se mențină un echilibru corect.

Dreptul la un proces echitabil presupune, de asemenea, și o procedură contradictorie, cu alte cuvinte dreptul unei părți în procesul penal de a lua cunoștință de observațiile sau susținerile făcute de cealaltă, precum și de a le discuta. În acest context, trăsăturile justiției corecte trebuie să constituie obiectul unei atenții particulare.

În cazul *Bonisch c. Austriei*, 06 mai 1985, CEDO a concluzionat asupra încălcării articolului 6 par.1 din Convenție, deoarece martorul citat de apărare nu a beneficiat de aceleași prerogative ca un alt martor expert, desemnat de acuzare.

4. Potrivit legislației, bănuitul, fiind persoana fizică față de care există anumite probe că a săvârșit o infracțiune pînă la punerea ei sub învinuire, are dreptul la apărare. El are dreptul să știe de ce este bănuțit și, în legătură cu aceasta, imediat după reținere sau după ce i s-a adus la cunoștință hotărîrea despre aplicarea măsurii preventive sau recunoașterea în calitate de bănuțit, să fie informat în prezența apărătorului despre conținutul bănuțelii, să primească consultație juridică din partea apărătorului, în condiții confidențiale, pînă la începutul primei audieri în calitate de bănuțit.

Bănuțitul beneficiază de asistența unui apărător ales de el. Dacă nu are mijloace pentru a plăti apărătorul, el are dreptul să fie asistat în mod gratuit de către un avocat care acordă asistență juridică garantată de stat, iar în cazurile admise de lege, să renunțe la apărător și să se apere el însuși.

Numărul și durata întrevederilor bănuțitului cu apărătorul său, în condiții confidențiale, sunt nelimitate. El este audiat ulterior doar în prezența apărătorului și participă la efectuarea acțiunilor procesuale fiind asistat de apărător.

(art.63, 64 Cod de procedură penală)

În hotărîrea CEDO din 6 octombrie 2009, în cauza *Petru Roșca c. Moldovei*, Curtea a notat că “reclamantul s-a plîns cu privire la sancționarea sa în absența unui avocat și fără a i se oferi timp suficient și facilități pentru a-și pregăti apărarea. Mai mult, fiind închis într-o cameră de detenție peste noapte și fiind adus în fața instanței a doua zi dimineața, reclamantul nu a avut posibilitatea să se pregătească pentru această ședință. Starea sănătății s-a agravat peste noapte și el a fost, în general, incapabil să se prezinte adecvat în fața judecării.

Curtea a constatat faptul că reclamantul a solicitat asistența unui avocat și timp suficient pentru a-și pregăti apărarea. Chiar și în absența unei astfel de cereri, instanța națională ar fi trebuit să realizeze că, după o noapte petrecută în detenție și după ce reclamantul a examinat doar procesul-verbal de reținere, acesta nu poate fi în stare să se pregătească pentru audiere, adică să poată identifica martorii în favoarea sa sau să beneficieze de o examinare medicală. Prin urmare, în aceste circumstanțe, indiferent dacă a existat sau nu cererea de a i se acorda timp și facilități reclamantului pentru a-și pregăti apărarea, instanța ar fi trebuit să-i ofere din oficiu această oportunitate.

În lumina celor enunțate mai sus, Curtea a concluzionat că, în cazul de față, a existat o încălcare a Articolului 6 §1 în conexitate cu Articolul 6 §3 litera (c) și (d) din Convenție.”

5. Învinuitul, care reprezintă persoana fizică față de care s-a emis o ordonanță de punere sub învinuire, și inculpatul, fiind persoana în privința căreia cauza a fost trimisă în judecată, dispun de anumite drepturi, și anume: în caz de reținere, să primească consultație juridică din partea apărătorului pînă la începutul primei audieri în calitate de învinuit; din momentul punerii sub învinuire, să fie asistat de un apărător ales de el, iar dacă nu are mijloace de a plăti apărătorul, să fie asistat în mod gratuit de un avocat care acordă asistență juridică garantată de stat, precum și, în cazurile admise de lege, să renunțe la apărător și să se apere el însuși; să aibă întrevederi cu apărătorul său în condiții confidențiale, fără a se limita numărul și

durata lor; dacă acceptă să fie audiat, la cererea sa, să fie audiat în prezența apărătorului; să participe la efectuarea acțiunilor procesuale fiind asistat de apărător.

(art.65, 66 Cod de procedură penală)

În hotărîrea CEDO din 26.09.2000, în cauza *Magee c. Marii Britanii*, Curtea a precizat următoarele: “Utilizarea unor mărturii oferite în condițiile lipsei asistenței juridice în materie penală poate aduce atingere dreptului la un proces echitabil. Acesta a fost privat de asistența unui apărător timp de 48 de ore, timp în care a fost interogat îndelung și ținut în izolare față de alți deținuți. Acest fapt, combinat cu austeritatea condițiilor de detenție, rezultate din rapoartele Comitetului pentru prevenirea torturii, au fost create pentru a exercita o presiune psihologică asupra deținuților și pentru a slăbi dorința acestuia de a păstra tăcerea. Pentru a asigura echitatea procedurii, reclamantul ar fi trebuit să aibă acces la un avocat de la începutul interogatoriului său, ceea ce ar fi putut contrabalansa atmosfera intimidantă. Curtea a constatat că refuzul de a i se permite asistența unui avocat pentru o perioadă atât de lungă a adus atingere iremediabilă dreptului său la apărare și este incompatibilă cu drepturile pe care art.6 le acordă unui inculpat.”

6. Apărătorul este persoana care, pe parcursul procesului penal, reprezintă interesele bănuțitului, învinuitului, inculpatului, îi acordă asistență juridică prin toate mijloacele și metodele neinterzise de lege.

În procesul penal, în calitate de apărător, participă avocatul și alte persoane abilitate prin lege cu atribuții de apărător.

(art.67 Cod de procedură penală)

Unicul act care confirmă statutul avocatului este licența pentru exercitarea profesiei de avocat.

Avocații din alte state pot exercita profesia de avocat pe teritoriul Republicii Moldova dacă întrunesc condițiile prevăzute de lege, cu excepția condiției privind deținerea cetățeniei. Ei pot desfășura activitate pe teritoriul Republicii Moldova dacă certifică calitatea de avocat în statul său de origine și sunt înscriși în registrul special ținut de Consiliul Uniunii Avocaților din Republica Moldova. Aceștia însă nu pot reprezenta interesele persoanelor fizice sau juridice în instanțele de judecată și în relațiile cu alte autorități publice, decît în arbitrajul comercial internațional. În cazul în care interesele clientului o cer, precum și la solicitarea acestuia, avocatul din alt stat poate asista avocatul din Republica Moldova.

Avocatul capătă calitatea de apărător din momentul în care și-a asumat angajamentul de a apăra interesele persoanei în cauză, cu consimțămîntul acesteia. Apărătorul, după ce și-a asumat angajamentul de a apăra, trebuie să anunțe despre aceasta organul de urmărire penală sau instanța.

Avocatul acordă asistență juridică clientului în baza contractului de asistență juridică, încheiat în formă scrisă.

Împuternicirile avocatului se confirmă prin mandat. Formularul mandatului este un document de strictă evidență. Conținutul, forma și modul de utilizare a mandatului se aprobă de către Guvern.

Avocatul încetează participarea în cauză în această calitate dacă persoana pe care o apără a renunțat la serviciile lui sau a reziliat contractul cu el, sau i-a suspendat împuternicirile, dacă nu are împuterniciri de a participa în continuare în această cauză, când procurorul sau instanța l-a înlăturat de la participarea în această cauză în legătură cu constatarea unor circumstanțe ce exclud participarea lui în această calitate sau, la cererea acestuia, din alte motive întemeiate, dacă procurorul sau instanța a admis cererea bănuितului, învinuitului, inculpatului de renunțare la apărător ori dacă avocatul străin și-a declinat împuternicirile.

7. Avocatul care acordă asistență juridică garantată de stat dobândește calitatea de apărător în momentul în care coordonatorul Oficiului teritorial al Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat emite o decizie privind acordarea asistenței juridice calificate. Decizia privind acordarea asistenței juridice calificate se aduce la cunoștință, după caz, solicitantului, organului de urmărire penală sau instanței de judecată.

(art.67 alin.(3¹) Cod de procedură penală)

Acordarea asistenței juridice garantate de stat este inițiată în temeiul sesizărilor recepționate. Se evidențiază două modalități de sesizare a oficiilor teritoriale cu privire la acordarea asistenței juridice calificate:

a) prin depunerea cererii de către persoana interesată, rudele sau reprezentanții acesteia nemijlocit la Oficiul teritorial sau la organul de urmărire penală, fie la instanța judecătorească, care sunt obligate să remită cererea și documentele anexate Oficiului teritorial respectiv, în cel mult 3 zile lucrătoare de la data recepționării;

b) prin remiterea Oficiului teritorial a solicitării scrise de către ofițerul de urmărire penală, procuror sau judecătorul care instrumentează cazul.

Decizia de acordare a asistenței juridice calificate se emite de către coordonatorul Oficiului teritorial și trebuie să conțină data, locul emiterii, numele și prenumele persoanei care a emis-o, denumirea organului emitent, numele și prenumele solicitantului, forma asistenței juridice solicitate, temeiurile acordării sau refuzului de a acorda asistență juridică calificată, numele, prenumele, coordonatele avocatului desemnat să acorde asistență juridică calificată, modul și termenul de contestare a deciziei, altă informație relevantă.

Astfel, drepturile și obligațiile avocatului care acordă asistență juridică calificată se atestă prin decizie privind acordarea de asistență juridică.

Avocatul desemnat să acorde asistență juridică calificată într-o anumită cauză poate fi înlocuit, prin decizia coordonatorului Oficiului teritorial, la cererea scrisă, întemeiată, a solicitantului de asistență juridică calificată, la cererea scrisă, întemeiată, a avocatului care acordă asistență juridică calificată, precum și în cazul depistării unui conflict de interese sau a unor alte circumstanțe, în virtutea cărora avocatul desemnat nu poate acorda asistență juridică calificată în cauza respectivă.

Apărătorul încetează participarea în cauză în această calitate dacă procurorul sau instanța a acceptat renunțarea la apărător, înaintată de persoana pe care o apără avocatul care acordă asistență juridică garantată de stat.

În cazul în care procurorul sau instanța nu a acceptat renunțarea bănuțului, învinuțului, inculpatului la apărător, avocatul care acordă asistență juridică garantată de stat nu-și poate sista participarea sa la judecarea cauzei.

8. În funcție de calitatea procesuală a persoanei ale cărei interese le apără, apărătorul are dreptul să cunoască esența bănuțelii sau învinuțirii, să aibă întrevederi cu bănuțul, învinuțul, inculpatul, fără a se limita numărul și durata lor, să participe la efectuarea de către organul de urmărire penală a acțiunilor procesuale, să prezinte documente sau alte mijloace de probă, pentru a fi anexate la dosarul penal și cercetate în ședința de judecată, să ia cunoștința de procesele-verbale ale acțiunilor efectuate cu participarea lui și să ceară completarea lor sau includerea obiecțiilor sale în procesele-verbale respective, să participe la ședințele de judecată în primă instanță, în apel, în recurs, precum și la judecarea cauzei pe cale extraordinară de atac, să primească gratuit copii de pe hotărârile care se referă la drepturile și interesele persoanei pe care o apără, să depună plîngerii împotriva acțiunilor și hotărârilor organului de urmărire penală, precum și să atace sentința sau orice altă hotărîre judecătorească în cauza respectivă, să participe la procesul de mediere, la solicitarea persoanei pe care o apără, să ia cunoștința de materialele și probele prezentate de procuror, împreună cu demersul sau recursul său cu privire la aplicarea, prelungirea, revocarea, înlocuirea măsurii procesuale de constrângere, înainte de a fi transmise judecătorului de instrucție sau instanței de judecată.

În același timp, apărătorul nu este în drept să întreprindă acțiuni împotriva intereselor persoanei pe care o apără și să o împiedice să-și realizeze drepturile. El nu are dreptul, contrar poziției persoanei pe care o apără, să recunoască participarea ei la infracțiune și vinovăția ei în săvîrșirea infracțiunii, să destăinuiască informațiile care i-au fost comunicate în legătură cu exercitarea apărării, dacă aceste informații pot fi utilizate în detrimentul persoanei pe care o apără, să-și înceteze de sine stătător împuternicirile de apărător.

Totodată, apărătorul este obligat să se prezinte la chemarea organului de urmărire penală sau a instanței, să se supună dispozițiilor legitime ale reprezentantului organului de urmărire penală și ale președintelui ședinței de judecată, să nu părăsească sala de ședință pînă la anunțarea întreruperii, fără permisiunea președintelui ședinței, să respecte ordinea stabilită în ședința de judecată.

(art.68 Cod de procedură penală)

[Pct.8 modificat și completat prin Hotărîrea Plenului CSJ nr.20 din 26.03.2018]

9. Asistența juridică obligatorie constituie o instituție de interes social, destinată să realizeze atît garantarea dreptului la apărare al bănuțului, învinuțului, inculpatului, cît și buna desfășurare a procesului penal.

Participarea apărătorului la procesul penal este obligatorie în cazul în care aceasta o cer interesele bănuțului, învinuțului, inculpatului, cînd acesta întîmpină dificultăți pentru a se apăra el însuși, fiind mut, surd, orb sau avînd alte dereglări esențiale ale vorbirii, auzului, vederii, precum și defecte fizice sau mintale, cînd nu posedă sau posedă în măsură insuficientă limba în care se desfășoară procesul penal, cînd este minor sau militar în termen, cînd i se incriminează o infracțiune

gravă, deosebit de gravă sau excepțional de gravă, când este reținut în stare de arest ca măsură preventivă sau este trimis la expertiza judiciară psihiatrică în condiții de staționar, când interesele bănuiților, învinuiților, inculpaților sînt contradictorii și cel puțin unul din ei este asistat de apărător, când în cauza respectivă participă apărătorul părții vătămate sau al părții civile, când interesele justiției cer participarea lui în ședința de judecată în primă instanță, în apel și în recurs, precum și la judecarea cauzei pe cale extraordinară de atac, când procesul penal se desfășoară în privința unei persoane iresponsabile, căreia i se incriminează săvîrșirea unor fapte prejudiciabile sau în privința unei persoane care s-a îmbolnăvit mintal după săvîrșirea unor asemenea fapte, când procesul penal se desfășoară în privința reabilitării unei persoane decedate la momentul examinării cauzei, când este necesară asigurarea apărării în procesul de audiere a minorului, în condițiile prevăzute la art.110¹ CPP.

Obligativitatea participării apărătorului la procesul penal apare din momentul cînd:

a) bănuitul, învinuitul, inculpatul a solicitat participarea acestuia;

b) bănuitul, învinuitului, inculpatului i s-a adus la cunoștință hotărîrea organului de urmărire penală cu privire la reținere, aplicarea măsurii preventive, punerea sub învinuire, trimiterea la expertiza judiciară psihiatrică în condiții de staționar, aplicarea măsurii preventive sub formă de arest:

c) bănuitul, învinuitul, inculpatul a decedat și a fost depusă o cerere de reabilitare din partea rudelor sau altor persoane.

(art.69 alin.(1) Cod de procedură penală)

[Pct.9 modificat și completat prin Hotărîrea Plenului CSJ nr.20 din 26.03.2018]

Determinarea faptului dacă interesele justiției cer asistența obligatorie a apărătorului depinde de complexitatea cazului, de capacitatea bănuitului, învinuitului sau inculpatului de a se apăra singur, de importanța și pericolul faptei, de a cărei comitere este bănuită sau învinuită persoana, și de sentința probabilă.

În hotărîrea CEDO din 26 septembrie 2000, în cauza *Biba c. Greciei*, Curtea a reținut următoarele: “În anumite condiții, interesele justiției obligă statul să îi asigure inculpatului un apărător din oficiu. Cu privire la problema de a ști dacă interesele justiției impuneau acordarea unei asistențe juridice gratuite, gravitatea infracțiunii de care era acuzat reclamantul și severitatea pedepsei pe care o risca trebuiau luate în calcul. În plus, complexitatea procedurii de recurs, asociată faptului că reclamantul era străin și nu vorbea decît parțial greaca, făceau ca pregătirea recursului să fie imposibilă fără asistență juridică. De aceea, art.6 a fost violat.”

Participarea obligatorie a apărătorului la procesul penal este asigurată de coordonatorul Oficiului teritorial al Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat, la solicitarea organului de urmărire penală sau a instanței.

10. Există două modalități de intrare a apărătorului în procesul penal:

a) la invitația bănuitului, învinuitului, inculpatului, reprezentantului legal al acestuia, precum și la solicitarea altor persoane, cu consimțămîntul persoanelor ale căror interese urmează să le apere;

b) la desemnarea de către coordonatorul Oficiului teritorial al Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat în cazul cererilor sau solicitărilor de acordare a asistenței juridice calificate.

(art.70 Cod de procedură penală)

Organul de urmărire penală sau instanța de judecată nu este în drept să recomande cuiva invitarea unui anumit apărător.

La cererea bănuیتului, învinuitului, inculpatului sau în cazul în care participarea apărătorului la procesul penal este obligatorie, iar bănuیتul, învinuitul sau inculpatul nu are apărător ales, organul de urmărire penală sau instanța solicită desemnarea avocatului care acordă asistență juridică garantată de stat de către coordonatorul Oficiului teritorial al Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat.

În cazul în care:

- apărătorul ales nu poate să se prezinte în cazul reținerii, punerii sub învinuire sau audierii bănuیتului, învinuitului;

- apărătorul ales nu poate să participe la desfășurarea procesului în decurs de 5 zile din momentul anunțării lui;

- procurorul sau instanța constată că avocatul care acordă asistență juridică garantată de stat nu este în stare să asigure asistență juridică eficientă bănuیتului, învinuitului, inculpatului, organul de urmărire penală sau instanța poate să-i propună bănuیتului, învinuitului, inculpatului să invite un alt apărător, poate să ceară de la biroul de avocați înlocuirea apărătorului ales sau să solicite Oficiului teritorial al Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat substituirea avocatului care acordă asistență juridică garantată de stat.

Se menționează că bănuیتul, învinuitul sau inculpatul poate avea câțiva apărători, însă, dacă la efectuarea acțiunilor procesuale nu au participat toți apărătorii părții în cauză, această circumstanță nu poate fi considerată încălcare a normelor de procedură penală.

Dacă persoana care pretinde să participe în calitate de apărător nu prezintă:

a) documentul ce confirmă apartenența ei la avocatură;

b) documentul ce confirmă că are permisiunea de a practica calitatea de apărător conform legislației Republicii Moldova;

c) mandatul biroului de avocați sau un alt document ce îi confirmă împuternicirile;

d) decizia Coordonatorului cu privire la acordarea asistenței juridice calificate sau de urgență, organul de urmărire penală sau instanța, printr-o hotărâre motivată, nu admite participarea ei la desfășurarea procesului penal în calitatea respectivă.

11. Renunțarea la apărător poate fi invocată la orice etapă a procesului și este acceptată de procuror sau instanță doar în cazul în care ea a fost înaintată de către bănuیت, învinuit, inculpat în mod benevol, din inițiativă proprie și în prezența avocatului care acordă asistență juridică garantată de stat.

(art.71 Cod de procedură penală)

Renunțarea respectivă nu va fi admisă dacă ea a fost determinată de imposibilitatea de a plăti asistența juridică sau a fost dictată de alte circumstanțe nemotivate.

La fel, renunțarea bănuितului, învinuitului, inculpatului la apărător poate să nu fie acceptată în cazurile prevăzute în art. 69 alin.(1) pct.2)-13) CPP, precum și în cazurile în care interesele justiției o cer. Determinarea faptului dacă interesele justiției cer asistența obligatorie a apărătorului ține de competența procurorului sau a instanței de judecată și depinde de:

- a) complexitatea cazului;
- b) capacitatea bănuितului, învinuitului, inculpatului de a se apăra singur;
- c) gravitatea faptei, de a cărei săvârșire persoana este bănuită sau învinuită, și de sancțiunea prevăzută de lege pentru săvârșirea ei.

Procurorul sau instanța va decide acceptarea sau neacceptarea renunțării la apărător prin adoptarea unei hotărâri motivate.

Din momentul acceptării renunțării la apărător, se consideră că bănuitul, învinuitul, inculpatul își exercită apărarea de sine stătător.

Totodată, bănuitul, învinuitul sau inculpatul, care a renunțat la apărător, este în drept, în orice moment al desfășurării procesului penal în viitor, să invite un apărător sau să solicite desemnarea unui avocat care acordă asistență juridică garantată de stat, care va fi admis din momentul când a fost invitat sau solicitat.

[Pct.11 modificat prin Hotărârea Plenului CSJ nr.20 din 26.03.2018]

12. Apărătorul poate fi înlăturat, adică exclus din procesul penal, în următoarele cazuri:

a) dacă el se află în relații de rudenie sau în relații de dependență personală cu persoana care a participat la urmărirea penală sau la judecarea cauzei:

b) dacă el a participat în această cauză în calitate de persoană care a efectuat urmărirea penală, procuror care a luat parte la desfășurarea procesului penal, judecător care a judecat cauza, grefier, interpret, traducător, specialist, expert sau martor;

c) dacă nu poate fi apărător în baza legii sau sentinței instanței judecătorești;

d) dacă persoana pe care o apără are temeiuri reale de a pune la îndoială competența sau buna-credință a avocatului care acordă asistență juridică garantată de stat;

e) dacă a acordat anterior sau acordă în prezent asistență juridică unei persoane ale cărei interese vin în contradicție cu interesele persoanei pe care o apără, precum și dacă se află în relații de rudenie sau în relații de dependență personală cu prima.

Cererea de înlăturare a apărătorului din procesul penal este soluționată de procuror sau de instanță, iar hotărârea motivată respectivă nu este susceptibilă de a fi atacată.

(art.72 Cod de procedură penală)

În hotărârea *Correia de Matos c. Portugaliei* din 15 noiembrie 2001, CEDO a menționat că decizia de a permite unui acuzat penal să se apere singur sau de a-i

desemna un avocat din oficiu întră în marja de apreciere a statelor contractante care sunt mai bine plasate decît Curtea pentru a alege mijloacele cele mai utile întru a permite sistemului lor judiciar să garanteze dreptul la apărare, aspectul esențial fiind acela ca persoana în cauză să poată prezenta o apărare conformă cu exigențele unei proceduri echitabile. În speță, motivele reținute pentru a impune asigurarea apărării unui avocat par să fi fost pertinente și suficiente. Este vorba, în realitate, de o măsură luată în interesul celui acuzat și care viza apărarea eficăce a acestuia, astfel încît instanțele naționale ar fi putut, în mod legitim, să considere că interesele justiției impuneau desemnarea obligatorie a unui avocat. Faptul că acuzatul era, la rîndul său, avocat nu schimbă această constatare, cîtă vreme o persoană acuzată nu poate să evalueze de fiecare dată interesele în joc și să-și asigure o apărare eficăce. În speță, Curtea a considerat că apărarea reclamantului a fost corect asigurată.

13. În caz de reținere a unei persoane bănuite de săvîrșirea unei infracțiuni, organul de urmărire penală, în termen de pînă la 3 ore de la momentul privării ei de libertate, întocmește un proces-verbal de reținere, în care indică temeiurile reținerii. Totodată, persoanei i se înmînează în scris informația despre drepturile sale, inclusiv despre dreptul de a beneficia de asistența unui apărător și de a face declarații în prezența acestuia și i se explică esența acestor drepturi.

La fel, în termen de o oră după reținerea persoanei, organul de urmărire penală propune persoanei reținute să-și invite avocatul sau, după caz, solicită Oficiului teritorial al Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat sau unor alte persoane împuternicite de acesta desemnarea unui avocat de serviciu, pentru acordarea asistenței juridice de urgență. Solicitarea de a desemna un avocat de serviciu este prezentată în scris, inclusiv prin fax sau la telefon.

Motivele reținerii imediat se aduc la cunoștință persoanei reținute numai în prezența unui apărător ales sau a unui avocat de serviciu care acordă asistență juridică de urgență și, pînă la prima audiere, organul de urmărire penală este obligat să asigure condiții pentru întrevvedere confidențială între persoana reținută și apărătorul său.

(art.167 Cod de procedură penală)

14. Urmărirea penală nu poate fi finisată, iar învinuitul nu poate fi judecat fără înaintarea acuzării, care se face de către procuror în prezența avocatului în decurs de 48 de ore din momentul emiterii ordonanței de punere sub învinuire, dar nu mai tîrziu de ziua în care învinuitul s-a prezentat sau a fost adus în mod silit.

După stabilirea identității învinuitului, procurorul îi aduce la cunoștință ordonanța de punere sub învinuire, îi explică conținutul ei și aceste acțiuni se atestă cu semnăturile procurorului, învinuitului, avocatului, aplicate pe ordonanța de punere sub învinuire, indicîndu-se data și ora punerii sub învinuire.

Învinuitului i se înmînează copia de pe ordonanța de punere sub învinuire și informația în scris privind drepturile și obligațiile sale.

(art.282 Cod de procedură penală)

15. În cursul judecării cauzei, instanța de judecată este obligată să creeze posibilități reale de acces liber al oricărei persoane la un proces echitabil, să ofere

părții acuzării și părții apărării condițiile necesare pentru cercetarea multilaterală și în deplină măsură a circumstanțelor cauzei.

În fața instanței de judecată, procurorul apărătorul și inculpatul beneficiază de drepturi egale în ce privește administrarea probelor, participarea la cercetarea acestora și formularea cererilor și demersurilor.

(art.314, 315 Cod de procedură penală)

16. Judecarea cauzei în primă instanță și în instanța de apel are loc cu participarea inculpatului, cu excepția cazurilor când inculpatul se ascunde de la prezentarea în instanță; când inculpatul arestat refuză să fie adus în instanță și acest refuz este confirmat de apărătorul lui; când inculpatul solicită judecarea în lipsa sa a cauzei privitoare la săvârșirea unor infracțiuni ușoare.

Însă, în cazul judecării cauzei în lipsa inculpatului, participarea apărătorului este obligatorie.

(art.321 Cod de procedură penală)

17. Una din garanțiile desfășurării procesului de judecare a cauzei bazat pe principiul contradictorialității este asigurarea dreptului la apărare al inculpatului.

Apărătorul, la judecarea cauzei, beneficiază de drepturi egale cu acuzatorul.

În cazul neprezentării în ședință a apărătorului și imposibilității de a-l înlocui în ședința respectivă, ședința de judecată se amână.

Pentru lipsă nemotivată, apărătorul poate fi sancționat cu amendă judiciară, în cazul în care aceasta a dus la cheltuieli judiciare suplimentare.

Dacă participarea apărătorului ales de inculpat este imposibilă pe o durată care depășește 5 zile, instanța amână ședința și propune inculpatului să-și aleagă un alt apărător, iar în caz de refuz al inculpatului de a-și alege alt apărător, instanța decide solicitarea desemnării, de către coordonatorul Oficiului teritorial al Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat, a unui avocat care acordă asistență juridică garantată de stat. Pentru înlocuirea apărătorului în condițiile prezentului alineat, instanța stabilește inculpatului un termen de 5 zile.

Instanța îi oferă apărătorului care a intervenit în proces timp suficient și îi asigură posibilitățile respective pentru a lua cunoștință de materialele cauzei, inclusiv de cele cercetate în instanță, și pentru a se pregăti de participarea de mai departe în proces, însă înlocuirea apărătorului nu necesită reluarea judecării cauzei de la început. Apărătorul este în drept să solicite repetarea unor acțiuni procesuale deja efectuate în ședință în lipsa lui, dacă are de concretizat chestiuni suplimentare.

(art.322 Cod de procedură penală)

În cauza *Güvec c. Turciei*, hotărârea CEDO din 20 ianuarie 2009, Curtea a reamintit ca dreptul acuzatului de a participa efectiv la proces include nu numai dreptul de a fi prezent, dar și de a asculta și urmări procedura. Aceste drepturi sunt presupuse de noțiunea de contradictorialitate și pot fi desprinse din garanțiile cuprinse în special în paragraful 3 al articolului 6 - "a se apăra el însuși". Participarea efectivă presupune ca acuzatul să aibă o înțelegere largă a naturii procesului, a mizei pe care o implică, inclusiv a semnificației pedepsei care i-ar

putea fi aplicată (*Timer Galiyev c. Rusiei*). Presupune, de asemenea, dacă este necesară, asistența, după caz, a unui interpret, avocat, asistent social, astfel încât să înțeleagă ce se spune în instanță. Acuzatul trebuie să poată urmări ce spun martorii acuzării și, dacă e reprezentat, să poată explica avocatului apărării propria versiune a faptelor, declarațiile cu care nu este de acord și să aducă la cunoștință instanței orice chestiuni invocate în apărare. (*Stanford c. Marii Britanii*).

Statele nu pot fi răspunzătoare pentru acțiunile sau deciziile avocatului unui acuzat, întrucât realizarea apărării este o chestiune ce privește în mod esențial partea și apărătorul, desemnat din oficiu sau ales (*Czekalla c. Portugaliei, Bogumil c. Portugaliei*). Cu toate acestea, atunci când avocatul desemnat din oficiu nu este în mod evident în măsură să asigure o apărare efectivă, art.6 §3 lit.c) din Convenție impune autorităților naționale să intervină.

În cauza *Güvec c. Turciei*, avocatul nu era desemnat din oficiu. Cu toate acestea, Curtea, în dependență de vârsta reclamantului, de gravitatea infracțiunii de care era acuzat, de acuzațiile contradictorii aduse de poliție și de un martor al acuzării, de numărul ședințelor la care acesta nu a participat, a apreciat că avocatul reclamantului nu l-a reprezentat în mod adecvat, astfel încât instanța națională ar fi trebuit să desemneze un avocat din oficiu. Lipsa unei asistențe juridice efective au exacerbât consecințele incapacității reclamantului de a participa la proces și au condus la încălcarea dreptului la un proces echitabil - art.6 §1 raportat la art.6 §3 lit.c) din Convenție.

18. În cazul modificării de către acuzator a învinuirii în cadrul judecării cauzei penale, ea este adusă la cunoștința inculpatului și apărătorului său. La cererea acestora din urmă, instanța acordă, în mod obligatoriu, termen necesar pentru pregătirea apărării de noua învinuire, după care judecarea cauzei continuă.

(art.326 Cod de procedură penală)

19. În partea pregătitoare a ședinței de judecată, președintele ședinței este obligat să verifice dacă inculpatul acceptă asistența juridică a apărătorului respectiv, dacă renunță la el cu schimbarea lui sau singur își va exercita apărarea și, totodată, dacă nu sînt circumstanțe care fac imposibilă participarea apărătorului la procesul penal conform prevederilor art.72 Cod de procedură penală.

(art.361 Cod de procedură penală)

20. La dezbaterile judiciare, își prezintă cuvîntările apărătorul și inculpatul cînd apărătorul nu participă în cauza dată sau dacă inculpatul cere cuvîntul.

Dreptul la ultima replică aparține întotdeauna apărătorului sau inculpatului, după caz.

(art.377, 379 Cod de procedură penală)

Neacordarea inculpatului a posibilității de a participa la susținerile verbale, în cazul în care el nu are apărător, și de a lua ultimul cuvînt se consideră încălcare esențială a legii de procedură penală.

21. Apărătorul poate declara în numele inculpatului apel, iar în numele condamnatului - și recurs ordinar împotriva hotărîrilor instanțelor de apel.

Potrivit legii procesual-penale, la judecarea apelului, participarea apărătorului este obligatorie. Recursul ordinar se judecă, fără citarea părților la proces. Totodată, la judecarea recursului în ședință publică, participă și persoanele indicate la art.401 CPP, ale căror interese sunt atinse prin argumentele invocate în recurs.

(art.401, 412, 421, 433 Cod de procedură penală)

Sub acest aspect, se menționează că jurisprudența CEDO relevă că, la aprecierea faptului dacă interesele justiției impun acordarea asistenței juridice, în special se ia în considerare capacitatea acuzatului de a-și prezenta cauza fără asistența unui avocat, complexitatea cazului, gravitatea pedepsei pe care o riscă.

În cazul *Hoang c. Franței*, din 29 august 1992, judecătorii de la Strasbourg au declarat că, dacă problemele puse în joc sunt complexe, dacă apărătorul nu dispune de o pregătire juridică necesară pentru a prezenta și a desfășura argumentele valabile și dacă doar un avocat experimentat este capabil să pregătească dosarul, interesele justiției cer ca un avocat să fie oficial responsabil de dosar.

De asemenea, CEDO a menționat, în cazul *Benham c. Regatului Unit*, din 10 iunie 1996, că “atunci când în joc este pusă privațiunea imediată de libertate, interesele justiției cer principial o reprezentare printr-un consultant”.

În speța *Perks și alții c. Regatului Unit*, din 12 octombrie 1999, CEDO a confirmat jurisprudența creată prin cauza *Benham c. Regatului Unit*. Judecătorii de la Strasbourg au considerat că, dată fiind severitatea pedepsei riscate de către petiționari și complexitatea legislației aplicabile, interesele justiției cereau acordarea unei asistențe juridice gratuite persoanelor interesate, pentru a le permite să beneficieze de un proces echitabil.

Prin urmare, rezultând din standardele CEDO și din faptul că instanța de apel verifică legalitatea și temeinicia hotărîrilor atacate, iar în instanța de recurs se invocă necesitatea reparării erorilor de drept, adică activitatea acestor instanțe prevede soluționarea unor chestiuni complexe de drept, inclusiv privind justetea pedepselor aplicate, persoanele inculpate și condamnate nedispunînd de o pregătire juridică necesară pentru a-și prezenta și a-și susține argumentele în fața instanței de un nivel de jurisdicție superior, pornind și de la faptul că principiul contradictorialității în procesul penal determină ca apărarea să fie prezentă în ședința de judecată pentru a confrunța și a comenta poziția acuzatorului, remarcînd astfel echitabilitatea unui asemenea proces, se impune oportunitatea acordării asistenței juridice obligatorii în instanța de apel și cea de recurs.

Deci, la judecarea apelului și a recursului ordinar în ședință publică, împotriva hotărîrilor instanțelor de apel, participarea apărătorului, ales sau care acordă asistență juridică garantată de stat, este obligatorie și nerespectarea acestei reguli constituie, cu certitudine, o eroare de drept.

[Pct.21 modificat și completat prin Hotărîrea Plenului CSJ nr.20 din 26.03.2018]

22. Apărătorul poate declara în numele condamnatului, la Curtea Supremă de Justiție, recurs împotriva hotărîrilor judecătorești pentru care nu este prevăzută calea de atac apelul, precum și recurs în anulare împotriva hotărîrii judecătorești irevocabile, după epuizarea căilor ordinare de atac.

Legea procesuală expres prevede că, la judecarea acestor recursuri, participarea apărătorului este obligatorie, în cazul în care nu există un apărător ales, Curtea Supremă de Justiție solicită coordonatorului Oficiului teritorial al Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat desemnarea unui avocat care acordă asistență juridică garantată de stat.

(art.438, 447, 452, 457 Cod de procedură penală)

23. Persoana condamnată poate înainta cereri pentru soluționarea chestiunilor privind punerea în executare a hotărârilor judecătorești, fiind în drept să-și apere interesele prin intermediul apărătorului.

Totodată, la soluționarea chestiunilor referitoare la executarea sentințelor în privința minorilor, persoanelor cu defecte fizice sau psihice care le împiedică să-și exercite de sine stătător dreptul la apărare, persoanelor care nu posedă limba în care se desfășoară procesul, când cererea sau demersul este examinat în lipsa condamnatului, precum și în alte cazuri când interesele justiției o cer, participarea apărătorului este obligatorie.

Pe lângă aceasta, în cazul soluționării chestiunilor privind executarea pedepsei, cât și a plângerilor împotriva actelor organului care pune în executare hotărârea judecătorească de condamnare privativă de libertate, prin intermediul teleconferinței, la solicitarea condamnatului, în camera de teleconferință poate fi prezent și apărătorul.

(art.471 Cod de procedură penală)

[Pct.23 completat cu alin.3 prin Hotărârea Plenului CSJ nr.20 din 26.03.2018]

24. La audierea bănuitului, învinuitului, inculpatului minor, participarea apărătorului, precum și a pedagogului sau psihologului este obligatorie.

În procedura de aplicare a măsurilor de constrângere cu caracter medical, participarea apărătorului, la fel, este obligatorie din momentul adoptării ordonanței prin care s-a dispus efectuarea expertizei în staționarul instituției psihiatrice în privința persoanei referitor la care se desfășoară procedura, dacă apărătorul nu a fost admis mai înainte în acest proces. Din momentul intrării apărătorului în proces, el are dreptul la întrevederi cu persoana ale cărei interese le apără, fără a se limita numărul și durata lor, dacă starea sănătății acesteia nu împiedică întrevederile.

(art.479, 494, 497 Cod de procedură penală)

25. Participarea obligatorie a apărătorului se impune și în cadrul procedurii privind acordul de recunoaștere a vinovăției de către învinuit sau inculpat, al procedurii de judecare a unor infracțiuni flagrante, al procedurii simplificate de extrădare, de soluționare a cererii de transferare a cetățenilor Republicii Moldova condamnați în alt stat, precum și al procedurii de recunoaștere a hotărârilor instanțelor străine.

(art.504, 517, 545, 556, 559 Cod de procedură penală)

26. Se abrogă Hotărîrea Plenului Curții Supreme de Justiție nr.30 din 09 noiembrie 1998 “Cu privire la practica aplicării legilor pentru asigurarea dreptului la apărare în procedură penală a bănuیتului, învinuitului și inculpatului”.

**PREȘEDINTELE CURȚII
SUPREME DE JUSTIȚIE**

Ion MURUIANU

Chișinău, 24 decembrie 2010.

Nr.11.